

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-7>

УДК 334.012

Тетяна ВЛАСЕНКО

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
<https://orcid.org/0000-0002-9515-2423>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В аграрному секторі економіки країни відбувається формування структур корпоративного типу, які сприяють їх об'єднанню в інтегровані форми, з метою концентрації капіталу, трудових ресурсів, виробничої інфраструктури для досягнення економічного ефекту, підвищення продуктивності праці і збільшення обсягів продукції. Інтеграція створює сприятливі умови для зростання обсягів сільськогосподарського виробництва, при цьому більш ефективними є агропромислові утворення корпоративного типу, які мають замкнутий цикл, володіють необхідним фінансовим капіталом і доступом до довгострокового кредитування.

Метою публікації є аналіз, дослідження тенденцій розвитку, формування, функціонування корпоративних аграрних підприємств за сучасних реалій.

В статті досліджуються питання щодо особливостей, тенденцій розвитку та функціонування в сучасних умовах підприємств корпоративного типу таких як агрохолдинги. Визначено сутність поняття корпорація та особливості створення корпоративних підприємств. Проведено оцінку використання земельного фонду, здійснено аналіз розподілу сільськогосподарських підприємств за площею сільськогосподарських угідь. Визначено динаміку кількості сільськогосподарських підприємств за 2008-2021рр., розглянуто динаміку посівних площ сільськогосподарських культур. Досліджено формування корпоративних систем та визначено, що найбільшого розповсюдження і розвитку отримала така форма корпоративних аграрних формувань як агрохолдинги. Обґрунтовано сутність агрохолдингів та особливості їх формування, функціонування та правовий статус. Визначено ТОП-10 агрохолдингів країни. Здійснено аналіз позитивних та негативних сторін при функціонуванні агрохолдингів.

За роки незалежності країни із загальної сукупності сільськогосподарських підприємств відбулося виділення великих корпоративних аграрних формувань, які за рахунок оренди масивів сільськогосподарських угідь, ефекту масштабу, впровадження інновацій отримали значні конкурентні переваги. Основна перевага агрохолдингів полягає у прояві синергетичного ефекту.

Ключові слова: корпорація, агрохолдинг, інтеграція, сільськогосподарські угіддя, земля, аграрні підприємства, корпоративні відносини.

Tetiana VLASENKO

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF CORPORATE AGRICULTURAL ENTERPRISES

Entry In the agricultural sector of the regional economy, the formation of corporate-type structures is being pursued, which combines them in an integrated form, by concentrating capital, labor resources, and industrial infrastructure to achieve savings. significant effect, increased productivity and increased product sales. Integration creates receptive minds for growing the obligations of rural production, with more effective agro-industrial establishments of the corporate type, which can create a closed cycle, leading to the necessary financial capital Talent and access to long-term lending.

The purpose of this publication is analysis, tracking of trends in the development, formation, and functioning of corporate agricultural enterprises based on current realities.

Results. The statistics examine the nutritional characteristics, development trends and functioning in the current minds of corporate-type enterprises, such as agricultural holdings. The essence of the concept of corporation and the particularity of the creation of corporate enterprises are identified. An assessment of the development of the land fund has been carried out, and an analysis of the division of rural agricultural enterprises across the area of rural agricultural land has been carried out. The dynamics of the number of agricultural enterprises for 2008-2021 have been determined, and the dynamics of the sown area of agricultural crops has been examined. The formation of corporate systems was studied and it was determined that the greatest expansion and development was achieved by this form of corporate agricultural formations, such as agricultural holdings. The essence of agricultural holdings and the features of their formation, functioning and legal status are outlined. Named TOP 10 agricultural holdings of the region. An analysis of the positive and negative aspects of the functioning of agricultural holdings has been carried out.

Visnovki. Due to the fate of the independence of the region from the global aggregate of agricultural enterprises, there was a vision of great corporate agricultural formations, such as for the development of tracts of agricultural land, the effect of scale, however the importance of innovation was reflected in significant competitive advantages. The main advantage of agricultural holdings lies in the manifestation of a synergistic effect.

Key words: corporation, agricultural holding, integration, agricultural land, land, agricultural enterprises, corporate records.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

За сучасних умов в аграрній сфері країни відбувається формування господарських структур корпоративного типу, які сприяють утворенню потужних аграрних підприємств, де суб'єкти аграрного

виробництва об'єднуються в інтегровані форми. При цьому, функціонування сучасних підприємств аграрного сектору економіки країни проходить в умовах нестабільного інституціонального середовища, мінливих природно-господарських умов, що посилюють наміри сільськогосподарських підприємств до створення довготривалих інтеграційних зв'язків і формуванню на їх основі господарських структур, які об'єднують окремі стадії і процеси виробництва.

Сутність агропромислової інтеграції полягає в об'єднанні самостійних господарських утворень в єдину структуру з метою концентрації капіталу, трудових ресурсів, виробничої інфраструктури для досягнення економічного ефекту, підвищення продуктивності праці і збільшення обсягів продукції, що особливо важливо в умовах обмеженості ресурсів, диверсифікації виробництва, розширення ринків збуту продукції і підвищення ефективності виробництва. Така форма інтеграції створює сприятливі умови для зростання обсягів сільськогосподарського виробництва, при цьому більш ефективними є агропромислові утворення корпоративного типу, які мають замкнутий цикл, володіють необхідним фінансовим капіталом і доступом до довгострокового кредитування, що дозволяє виробляти значні об'єми продукції і контролювати значну частину продовольчого ринку.

Аналіз досліджень та публікацій

Дослідження різних аспектів формування і функціонування корпоративних відносин та розвитку корпоративного сектору агросфери висвітлювались у наукових працях Аранчій В.І., Гайдуцького А.П., Гейця В.М., Гурова О.О., Лупенка Ю.О., Маліка М.Й., Саблука П. Т., Яціва І.Б., Черевка Г.В. та інших відомих науковців. Проте, залишається невизначеним та дискусійним широке коло теоретичних, методологічних та практичних питань, що стосуються системного дослідження оцінки ефективності корпоративних відносин в агросфері, проблемних питань та тенденцій розвитку корпоративних аграрних підприємств в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті

Метою даної публікації є оцінка тенденцій формування, функціонування та розвитку корпоративних аграрних підприємств в складних сучасних реаліях.

Виклад основного матеріалу

Корпоративні відносини були в центрі уваги як в Україні, так і в розвинутих країнах світу з ХІХ століття. Етимологія терміну «корпорація» пов'язана з латинським словом «corporation» (об'єднання) і трактується як сукупність осіб, які об'єдналися задля досягнення спільних цілей, здійснення спільної діяльності та утворюють самостійний суб'єкт права – юридична особа. Найчастіше корпорації організовуються у формі акціонерного товариства. В економічній науці термін «корпорація» зазвичай вживається як синонім поняття «компанія», а також у значенні господарюючого суб'єкта, капітал якого утворений дольовою участю кількох юридичних та/або фізичних осіб. Корпорація ідентифікується як інтегрована структура, що особливим чином упорядковує майнові відносини учасників за спільного ведення бізнесу або як «надфірмове» утворення (що організаційно оформляється як холдинг, група компаній, бізнес-альянс та ін.) [6].

Категоріальне поняття корпорація наведено у Великому комерційному словнику [2], що є формою підприємницької діяльності, яка передбачає пайову власність, юридичний статус і зосередження функцій управління до рук верхнього ешелону професійних керівників (менеджерів), працюючих по найму. Тобто, корпорація є водночас майновим комплексом, юридичною особою, товаровиробником: може бути у формі як окремого великого підприємства, так і об'єднання кількох підприємств, а також функціонувати у формі як простого акціонерного товариства, так і об'єднання акціонерних товариств (холдингової компанії).

Згідно до Господарського кодексу України корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб [5].

Традиційно склалося, що Україна є аграрною країною завдяки наявності сприятливих природно-кліматичних умов та найродючіших чорноземних ґрунтів, а аграрний сектор займає провідне місце в національній економіці. У 2021 році частка сільського господарства у ВВП України була найвищою серед усіх секторів економіки і становила понад 10%. На агропродовольчу продукцію також припадає найбільша частка загального експорту України – близько 41% в рік [10]. Основним ресурсом аграрного сектору є земельні ресурси. В Україні найбільшу питому вагу (близько 70%) займають землі сільськогосподарського призначення. Станом на 01.01.2020 р. загальна площа сільськогосподарських угідь складала 41310,9 тис. га (в т.ч. 32757,3 тис.га становить рілля; 2283,9 тис.га сіножаті; 5250,3 тис.га пасовища; 166,7 тис.га перелогі; 852,7 тис.га багаторічні насадження). У власності і користуванні підприємств у 2021 році знаходилося

20822,8 тис.га сільськогосподарських угідь (таблиця 1). Причому 48,8% (10150,4 тис.га) загальної площі сільськогосподарських угідь належать підприємствам, які мають площу від 1000 до 5000 га, їх загальна кількість складає 4845 од, і 5273,8 тис.га належать підприємствам, які мають у наявності більше 5000га, а їх кількість складає 601 підприємство.

Таблиця 1

Розподіл сільськогосподарських підприємств за площею сільськогосподарських угідь, яка була у власності та користуванні

Площа, га	Кількість підприємств		Площа сільськогосподарських угідь	
	одиниць	% до загальної кількості	тис.га	% до загальної площі сільськогосподарських угідь
До 5	1766	4,5	5,8	0
5,01-10,00	1827	4,7	14,3	0,1
10,01-20,00	3036	7,7	47,2	0,2
20,01-50,00	9460	24,1	353,4	1,7
50,01-100,00	5167	13,2	373,5	1,8
100,01-500,00	9371	23,8	2290,3	11,0
500,01-1000,00	3228	8,2	2314,1	11,1
1000,01-5000,00	4845	12,3	10150,4	48,8
Більше 5000	601	1,5	5273,8	25,3
Підприємства, які мали сільськогосподарські угіддя	39301	100	20822,8	100

Джерело: побудовано автором за даними [3]

Аналіз розвитку сільськогосподарських підприємств показує чітку тенденцію до зменшення їх кількості (рис.1). В той же час зменшення кількості сільськогосподарських підприємств відбувається за рахунок збільшення площ великих землекористувань і відповідного зменшення дрібних та середніх агроформувань.

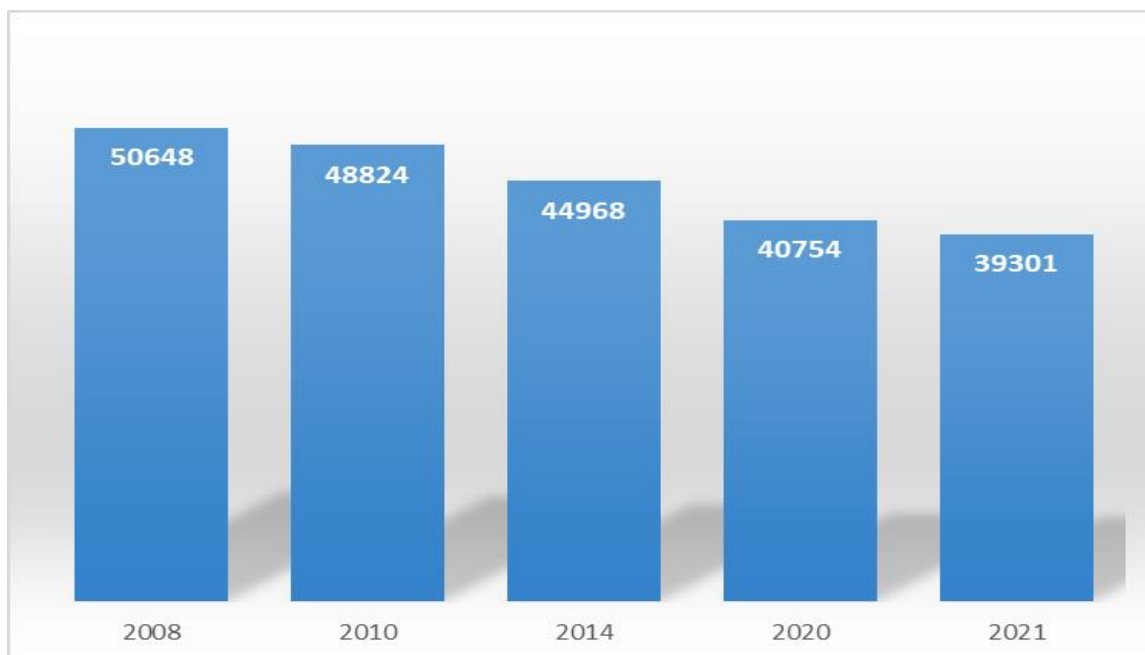

Рис.1. Динаміка кількості сільськогосподарських підприємств за 2008-2021рр.

Тож, останніми роками кількість малих і середніх підприємств в аграрному секторі різко скоротилася, оскільки вони були поглинуті крупними агропромисловими формуваннями – агрохолдингами.

Динаміку зміни посівних площ сільськогосподарських культур за формами власності та господарювання наведено в таблиці 2. Загальна посівна площа господарств всіх категорій у 2021 році складала 28,58 млн.га. Частково, це може свідчити як про поступове повернення в обіг раніше невикористовуваних сільськогосподарських земель, так і про посилення моніторингу та контролю за обігом земель сільськогосподарського призначення. На фоні збільшення, останніми роками, посівних площ підприємствами різних організаційно-правових форм спостерігається зменшення вкладу домогосподарств у загальне виробництво продукції рослинництва.

Таблиця 2.

Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур, тис.га

Категорії господарств	1990	2000	2010	2015	2020	2021
Підприємства	30421,8	22362,9	18995,8	18706,4	19722,6	20198,7
в т.ч. фермерські господарства	0,2	1485,1	3707,2	3995,2	4575,8	4802,6
Господарства населення	1984,2	4810,4	7955,7	8195,4	8424,9	8382,2
Господарства всіх категорій	32406,0	27173,3	26951,5	26901,8	28147,5	28580,9

Джерело: побудовано автором за даними [3]

Корпоративна система в аграрному секторі України сформувалася в 90-х роках минулого століття на базі колишніх колгоспів та радгоспів під впливом процесів роздержавлення, розпаювання і приватизації на селі. У вітчизняному аграрному секторі економіки країни найбільшого розповсюдження і розвитку отримала така форма корпоративних аграрних формувань як агрохолдинги, де їх сутність у сільському господарстві полягає у групуванні власників землі і майна, грошового капіталу за допомогою певної організаційно-правової форми з метою підвищення ефективності й конкурентоспроможності діяльності. Термін «агрохолдинг» в економічній літературі не визначений і вживається у різній інтерпретації: «агрохолдингові об'єднання», «вертикально інтегровані структури», «агро-промислово-торгові корпорації», «агропродовольчі холдинги», «квазіхолдинги» тощо [6].

Крім того, аграрні холдингові компанії як у сільському господарстві так і на аграрному ринку з'явилися в результаті не лише реформування аграрних відносин, а й у наслідок глобалізації, оскільки нині в Україні вони переважно функціонують з використанням іноземного капіталу. Агрохолдинги - це організаційно-управлінська форма інтеграції в аграрному секторі економіки, яка виникає на основі довгострокового партнерства головної холдингової і дочірніх компаній, при цьому підприємство-інтегратор є власником усієї або більшої частини статутного капіталу інших структурних підрозділів холдингу. Як і у будь-якій холдинговій структурі, в агрохолдингах представлені всі стадії виробничого та збутового процесу - від виробництва первинної продукції рослинництва і тваринництва до доведення кінцевої продукції споживачам.

Так, дослідження показують, що основною причиною створення інтегрованих сільськогосподарських підприємств є ефект масштабу та об'єднання в технологічний ланцюг виробництва і переробки. Основними перевагами агрохолдингів є: реалізація; переробка; створення технологічного ланцюга; використання нових технологій, які фінансово не можуть дозволити собі інші підприємства; мінімізація транзакційних витрат; диверсифікація виробництва; можливість акумулювати фінансові потоки з подальшими ефективними витратами; знищення локального монополізму (посередників); створення монополії над ринком; оптимізація оподаткування. За даними [1], до агрохолдингів України зараховуються підприємства із земельним банком понад 100 тис. га. Проте останнім часом тенденція змінилася і спостерігається зниження накопичення земельних ресурсів крупними агрокорпораціями, оскільки наявність величезних територій більше не є гарантією високого та стабільного прибутку. Зараз все більше уваги приділяється модернізації виробництва, використанню точних технологій у посіві та обробці, все частіше застосовуються нові гібриди посівного матеріалу, які стійкі перед хворобами та погодними умовами. Ще один важливий аспект, який впливає на виробництво продукції - це модернізація виробничих потужностей та устаткування.

Досвід функціонування зарубіжних і вітчизняних сільськогосподарських підприємств свідчить, що інтегровані агропромислові об'єднання дозволяють підвищити ефективність аграрного виробництва за допомогою поєднання ресурсів розрізаних товаровиробників, удосконалення системи управління. Нині агрохолдинги представляють одну з найбільш інвестиційно-привабливих форм ведення бізнесу у сільському господарстві, які забезпечують приплив капіталу фінансових та промислових структур. Організація агрохолдингів сприяє зниженню транзакційних витрат, підвищенню інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва. Правовий статус, порядок створення, реєстрація та діяльність аграрних холдингових компаній викладено у Законі України «Про холдингові компанії в Україні» [8], «Про акціонерні товариства» [9], Господарському та Цивільних кодексах України. Головною метою створення агрохолдингу є своєрідна відповідь аграрного сектору економіки країни вимогам ринку, спрямована на відновлення порушених міжгалузевих зв'язків сільськогосподарських і переробних підприємств, паритету цін між реалізованою сільськогосподарською продукцією та матеріально-технічними ресурсами промислового походження, завоювання нових секторів ринку і зниження витрат. Ці фактори підвищують вартість компанії, її капіталізацію, для досягнення яких необхідна ефективна робота всієї системи підприємств, що входять до агрохолдингу [4].

Безперечно, роль агрохолдингів, як крупних гравців сільськогосподарського ринку країни важко недооцінити, оскільки вони забезпечують ліву частку ВВП, експорт продукції, робочі місця, впливають на ціни на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування. Найбільші агрохолдинги є й великими землевласниками та землекористувачами. Ці агроформування нині контролюють близько 9,5 млн.га сільськогосподарських угідь країни, що стало стимулом до вливання агрохолдингами капіталу в аграрне виробництво. При цьому рейтинг лідерів 10 найбільших агрохолдингів (таблиця 3) постійно змінюється,

хоча основні підприємства залишаються лідерами за виробництвом сільськогосподарської продукції в Україні та за обсягами земельного фонду.

Таблиця 3.

ТОП-10 агрохолдингів України у 2021 р.

Назва	Земельний банк, тис.га	Кількість працюючих	Спеціалізація
Кернел	524	12807	Соняшникова олія, зерно, кукурудза
UkrLand Farming	500	20000	Яйця, зернові, скотарство
МХП	380	28500	Курятина, м'ясопереробка, зернові
Agroprosperis	300	3328	Пшениця, кукурудза, соняшник
Астартга-Київ	240	10000	Цукор, кукурудза, пшениця
Континентал Фармерз груп	195	2400	Картопля, насіння, зернові
Епіцентр Агро	160	2765	Зернові, олійні, насіння
Harveast	132	1800	Молоко, насінні, комбікорм
ІМК	123	2100	Зернові, олійні, молоко
Укрпромінвест Агро	120	4600	Цукор, борошно, скотарство

Джерело: побудовано автором за даними [7]

Зазначимо, що 6-7 років тому такий список виглядав зовсім інакше: місце в десятці спромоглись зберегти лише три компанії: UkrLandFarming, Кернел та МХП, на той час ще — Миронівський хлібопродукт. До того ж, UkrLandFarming, Кернел і «Миронівський хлібопродукт» за розміром своїх земельних банків входять у ТОП-35 найбільших латифундій світу. Земельні банки агрохолдингів характеризуються значною територіальною розосередженістю: UkrLandFarming орендує угіддя у 22 областях, Укragропром – у 17 областях, Кернел Груп – у 11 областях країни.

Агрохолдинги у власності та користуванні мають сільськогосподарські землі (переважно оброблювані); основні виробничі фонди (тваринницькі ферми; комбікормові заводи; сільськогосподарську та автомобільну техніку; ремонтні майстерні, молоко- та м'ясопереробні підприємства; магазини та торгові будинки; підприємства виробничої та екологічної інфраструктури тощо). Ефективність функціонування агрохолдингів як вертикально інтегрованих утворень досягається як за рахунок високої концентрації праці та капіталу на значних площах, так і за рахунок переваг використання процесно-орієнтованої моделі управління, що досягається в результаті уніфікації технологічних та управлінських підходів.

Функціонування агрохолдингів має як позитивні, так і негативні сторони. Найважливішою позитивною рисою є значний внесок у забезпечення продовольчої безпеки країни та створення сприятливих умов для широкого використання інновацій; створення нових робочих місць; можливість забезпечення економічного зростання регіонів; висока концентрація капіталу, техніки, робочої сили, інновацій, що дозволяє знизити виробничі витрати та підвищити конкурентоспроможність за рахунок синергетичного ефекту системи.

Головною причиною негативного впливу агрохолдингів на аграрну сферу є створення нерівних умов конкуренції з дрібнішими виробниками та витіснення їх із аграрного ринку; підвищення лобістського потенціалу з боку великих гравців на шкоду дрібнішим виробникам, передусім фермерським господарствам; відсутність адекватного нормативно-правового регулювання холдингів; монополізація ринку, видавлювання дрібніших виробників; виснаження сільськогосподарських земель; не беруть активну участь у створенні об'єктів соціальної інфраструктури сільських територій; погіршення екологічного стану агропромислового виробництва внаслідок високого рівня інтенсивності виробництва.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Узагальнення досліджених матеріалів дозволяє зробити висновок, що за роки незалежності країни із загальною сукупності сільськогосподарських підприємств відбулося виділення великих корпоративних аграрних формувань, які за рахунок оренди масивів сільськогосподарських угідь, ефекту масштабу, впровадження інновацій отримали значні конкурентні переваги. Основна перевага агрохолдингів полягає у прояві синергетичного ефекту. Ефект синергії, у даному випадку полягає в тому, що централізована група підприємств, що взаємодіють один з одним за певними правилами, досягає більш значних результатів, ніж група підприємств, що є розрізненими. При цьому для більш повної реалізації синергетичного ефекту в аграрній сфері необхідний науковий підхід до формування та діяльності агрохолдингів, що ґрунтується на об'єктивному аналізі позитивних та негативних сторін їх функціонування.

Література

1. Агрохолдинги України [Електронний ресурс]. URL: <https://tripoli.land/ua/agrokholdingi-ukrainy>
2. Великий комерційний словник / За ред. Т.Ф. Рябової. М.: «Війна і мир», 1996. 400 с.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>

4. Драган О.О., Зубченко В.В. Особливості функціонування аграрних холдингових компаній в Україні. Інвестиції: практика та досвід. №5. 2023. С.44-50 DOI: 10.32702/2306-6814.2023.5.44
5. Корпоративне підприємство [Електронний ресурс]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM016890>
6. Корпоратизація аграрного сектора економіки України : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук Шубравської О.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Електрон. ресурс. – К., 2020. – 205 с. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/docs/mg/329.pdf>
7. Найбільші агрохолдинги України. [Електронний ресурс]. URL: <https://bakertilly.ua/category/news-and-publications/>
8. Про холдингові компанії в Україні: Закон України № 3528-IV від 15.03.2006. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 34. Ст. 291
9. Про акціонерні товариства: Закон України № 514- VI від 17.09.2008. Відомості Верховної Ради України. 2008. № 50-51. Ст. 384.
10. Сільське господарство показало найвищий приріст виробництва в 2021 році [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3400937-torik-ponad-10-vvp-virobili-u-silskomu-gospodarstvi-lesenko.html#>

References

1. Ahrokhodynny Ukrainy [Elektronnyi resurs]. URL:<https://tripoli.land.ua/agrokholdingi-ukrainy>
2. Velykyi komertsiiinyi slovnyk / Za red. T.F. Riabovoi. M.: «Viina i myr», 1996. 400 s.
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
4. Drahan O.O., Zubchenko V.V. Features of the functioning of agricultural holding companies in Ukraine. Investytsii: praktyka ta dosvid. №5. 2023. S.44-50 DOI: 10.32702/2306-6814.2023.5.44
5. Korporatyvne pidpriemstvo [Elektronnyi resurs]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM016890>
6. Corporatization of the agricultural sector of the Ukrainian economy: kolektyvna monohrafiia / za red. d-ra ekon. nauk Shubravskoi O.V. ; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». – Elektron. resurs. – K., 2020. – 205 s. – Rezhym dostupu : <http://ief.org.ua/docs/mg/329.pdf>
7. Naibilshi ahrokhodynny Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://bakertilly.ua/category/news-and-publications/>
8. Pro kholdynhovi kompanii v Ukraini: Zakon Ukrainy № 3528-IV vid 15.03.2006. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2006. № 34. St. 291
9. Pro aksionerni tovarystva: Zakon Ukrainy № 514- VI vid 17.09.2008. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2008. № 50-51. St. 384.
10. Silske hospodarstvo pokazalo naivysshchy pryrist vyrobnytstva v 2021 rotsi [Elektronnyi resurs]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3400937-torik-ponad-10-vvp-virobili-u-silskomu-gospodarstvi-lesenko.html#>